

– fra monstre til forfedre

Anne Eriksen

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

Universitetet i Oslo

anne.eriksen@ikos.uio.no

Abstract

In his treatise on the origin of the people of the North (1769), the historian Gerhard Schøning asks whether a population of giants once lived in the region. With his investigation of the problem, Schøning situates himself within an erudite tradition going back to the 15th century, when the Tuscan Annius of Viterbo claimed that his ancestors, the Etruscans, descend directly from Noah and were of giant size. With his claim, Annius reinterpreted the biblical tradition of giants as an inherently wicked race, and laid the grounds for what has been called “patriotic pseudo-history”. Remnants of giants – bones and teeth – were dug out of barrows and found their way to the museum collection of numerous European princes, with the German Arminius, or Hermann, as the most well-known example. Scholars competed to claim the giants as the ancestors of just their people. Schøning identifies them with the Joths, descendants of Japhet, and the original people of Scandinavia. Later, they were ousted by the Goths, but some of the giants survived in the mountainous areas of Norway.

Keywords:

*giants,
antiquarianism,
Gerhard Schøning*

Finnes det kjemper? Dette er et av spørsmålene Gerhard Schøning drøfter i sin avhandling fra 1769 om de nordiske folkenes opprinnelse. Diskusjonen er relativt kort, den fyller bare 9 av avhandlingens drøyt 300 sider, men er systematisk og har et tydelig mål. På samme måte som avhandlingens argumentasjon for øvrig får den dessuten betydning for Schønings senere forfatterskap, mest konkret *Norges Riiges historie*, som utkom i tre bind fra 1771 til 1781. Her legges konklusjonene om kjemper til grunn for fremstillingen av nordmennenes aller eldste forfedre og deres levevis. Slik får teorien om et folkeslag av kjempestørrelse en sentral plass i Schønings

historieskriving og preger de ideer om nordmenns opphav og egenart som han gir uttrykk for.

Før vi går nærmere inn på Schønings diskusjon om kjemper og hans synspunkter omkring forholdet mellom dem og hans egen tids nordmenn, kan det imidlertid være grunn til å spørre om *hvorfor* denne problematikken i det hele tatt ble behandlet. Hva var det som satte Schøning på ideen om at ”Forfædrene” skulle ha vært kjemper, eller at et kjempefolk i det hele tatt skulle ha eksistert noen gang? Dette var ingen grille tatt ut av luften for anledningen, og det var heller ikke Schønings eget påfunn. Tvert imot innebærer Schønings

diskusjon av kjempene at han skriver seg inn i en bestemt del av europeisk lærdomstradisjon. Herfra henter han både argumenter og mange av premissene for sine egne synspunkter. Samtidig posisjonerer han seg i forhold til denne tradisjonen på en måte som gjør det mulig for ham å bruke den til sitt eget anliggende, som byggestein i sin egen patriotiske historieskrivning.

Lærde tradisjoner og merkelige funn

Diskusjonen om fortidens kjemper hadde vært et sentralt tema i europeisk teologisk og antikvarisk litteratur gjennom mange hundre år. Før oppdagelsen av Den nye verden var det fortidens kjemper som utgjorde europeernes ultimate *Andre*, som utfordret grensene for forståelsen av det menneskelige. I boken *Giants in those Days* understreker Walter Stephens at

however fabulous the Giant may appear to post-Enlightenment readers, he is in fact a historical touchstone of ancient and medieval anthropological discourse. In both chronological and conceptual terms, he is the most fundamental figure of the Other, and demonstrates how extensively Christian theology and historiography relied upon common cultural codes (Stephens 1989:58).

Stephens viser at flere sentrale elementer i forståelsen av kjemper holdt seg relativt uendret gjennom århundrene og påpeker dessuten en stor grad av sammenfall mellom folkelige og lærde forestillinger om kjemper. Hans hovedanliggende er imidlertid å undersøke de dyptgripende endringene som europeiske kjempeforestillinger gjennomgikk på 1500- og 1600-tallet, da patriotisk "pseudo-historieskriving" gjorde

kjempene til gode, vise og edle forfedre. Før dette hadde kjempene vært ansett som den inkarnerte ondskap. To hovedaktører i den utviklingen Stephens presenterer er den italienske munken Annius fra Viterbo og den franske forfatteren François Rabelais. I 1498 publiserte Annius fra Viterbo en samling krøniker og historiske dokument av stor elde, som tilsynelatende demonstrerte etruskernes direkte nedstamming fra Noa. Både Noa selv og de av hans etterkommere som gav opphav til etruskerne, ble her presentert som kjemper. Annius' historieskriving viste seg snart å være basert på ren forfalskning, men fikk likevel stor innflytelse. Stephens' tese er at Rabelais' verk om kjempene *Garantua og Pantagruel* ikke først og fremst har sin bakgrunn i en folkelig "latterkultur", slik særlig Mikhail Bakhtin har hevdet, men snarere er en satirisk kommentar til den patriotiske pseudo-historiografien som begynte med Annius og som blomstret i Frankrike i første halvdel av 1500-tallet (Stephens 1989:7).

I Nordvest-Europa har renessansens gjenoppdagelse av Tacitus' verk *Germania* (fra 9. e.Kr) også hatt stor betydning for å identifisere fortidens kjemper med de egne forfedrene. Også utenfor Tysklands grenser er de hardføre og krigerske germanerne som Tacitus skildrer, blitt skrevet inn i de nasjonale historiene. Schönings diskusjon av kjempespørsmålet må sees i sammenheng med disse tradisjonene.

Forestillingene om at det levde kjemper engang i fortiden, kan føres helt tilbake til antikken. Herodots historieverk behandler hendelser i Hellas i tiden mellom 490 og 480 f.Kr. Han forteller at da Orestes' grav ble funnet og åpnet nesten hundre år før begivenhetene han selv skildrer, viste skjelettet at helten hadde vært over 10 fot høy. Herodots opplysninger refereres av Plinius den eldre i hans naturhistorie fra det første

århundre e.Kr. Han slår fast som innlysende at den menneskelige rase er i ferd med å bli mindre, og at "få menn er høyere enn sine fedre" (Plinius 2004:85). Allerede for nesten tusen år siden beklaget dikteren Homer at menneskene var mindre nå enn i fortiden, fremhever Plinius. Utviklingen har altså pågått over lang tid, men Plinius kommenterer ikke dette nærmere. Han spør verken om hvor store menneskene faktisk var på Homers tid, eller om hvor mye mindre de er blitt i løpet av tusen års degenerasjon – enn si om hvordan dette vil ende. Tidsdimensjonen blir uklar også når Plinius refererer til flere nyere kjempefunn. Han forteller at han selv har sett sarkofagene til de to romerske ridderne som historiskriveren Marcus Terentius Varro hadde omtalt som kjemper omkring hundre år tidligere (Plinius 2004:86). Derimot drøfter han ikke forholdet mellom disse relativt "nye" kjempene og Homers tusen år gamle klage.

Plinius går heller ikke nærmere inn på årsakene til at menneskene skal ha blitt mindre av vekst. Både omtalen av de fortidige kjempene og beklagelsene over degenerasjonen knytter likevel an til tradisjonelle og svært allmenne ideer om at verden eldes, og at menneskene dermed avtar i kraft og vitalitet. Slike teorier – forestillingen om at verden eldes kalles også *mundus senescens* – kan på sin side knyttes til tradisjonelle forestillinger om en tapt gullalder. Sine mest kjente uttrykk har disse ideene i Hesiods *Verk og Dager* (8.årh. f.Kr) og i Ovids *Metamorfoser* (datert til år 8 f.Kr). Idéhistorikeren Carl Frängsmyr påpeker at spørsmålene om verdens kraft og alder ble tatt opp til fornyet debatt på 1700-tallet, og at diskusjon om dette nærmest ble en mote i den lærde verden. I opplysningens århundre endte mange med å ta avstand fra de eldre forestillingene (Frängsmyr 2000:

180f). En kritisk holdning til disse ideene kunne brukes nettopp for å profilere seg som opplysningstilhenger og demonstrere sin tro på mulighetene for fremskritt og forbedringer i verden. Diskusjonen om *mundus senescens*-ideene fungerte på den måten som tematisering av forståelser av endringers art og legitimitet (Eriksen 2007:205ff).

Også Bibelen forteller om kjemper. I beskrivelsen av verden før Syndfloden slår Første Mosebok fast at "På den tiden, og siden også, var det kjemper på jorden. For gudesønnene levde sammen med menneskedøtrene og fikk barn med dem" (1. Mos. 6:4). Fjerde og Femte Mosebok omtaler kjempefolk som skal ha levd i Midt-Østen i en fjern fortid. (4. Mos.13:28,32,33 og 5. Mos.2:11,20), og 1. og 2. Samuels bok forteller om krigene mot filisterne og nevner at kjemper sloss i fiendens hær. En av dem var Goliat, som den tapre David beseiret, til tross for at denne kjempen skal ha vært "seks alen og en kvart" stor, dvs. mellom 2 og 4 meter (1. Sam.17-22). Walter Stephens viser hvordan disse opplysningene dannet kjernen i viktige historiske og teologiske debatter om skapelsen, ondskapen, Guds allmakt og menneskeslektens egenart: Var kjempene en egen rase? Når og hvordan var de blitt til? Ekteskap mellom gudesønnene og menneskedøtrene ble tolket som en forbudt forbindelse, og kjempene som det uhyrlige resultatet av denne overskridelsen (Stephens 1989:79). Det ble også antatt at da ondskapen spredte seg på jorden, slik at Gud fant det nødvendig å sende Syndfloden, skyldtes dette i hovedsak kjempene. De var ikke bare ufattelig store, men – på grunn av sitt uhyrlige opphav – også grunnleggende onde. Syndflodens formål var å utrydde de onde kjempene, men likevel forteller Bibelen om kjemper også i senere tider, f.eks. Goliat. Hvor kom disse post-

deluvianske kjempene fra? Hadde Gud ikke lyktes i å gjennomføre sin egen plan?

Den klassisk og bibelsk funderte kunnskapen om kjemper kom til å bli et fast innslag også i historieskriving av mer sekulær karakter, der kjempefolket plasseres ved tidenes begynnelse. Denne tidsepoken forsøkes sjelden nærmere bestemt, men kildegrunnlaget innebærer at den strekker seg inn i bibelsk tid. Kjempene forstås som et fenomen av samme art som Syndfloden, Arken eller Babels forvirring: De nevnes i Bibelen, og derfor må opplysningene om dem være sanne. Kjempenes eksistens blir en ubestridelig del av menneskenes tidlige historie, selv om opplysningene er fragmenterte og til tider vanskelige å forstå. Det var også kjempenes antatt høye alder og dermed deres nærhet til både Skapelsen og viktige hendelser som Syndfloden som bidro til at Annius fra Viterbo idenifiserte dem som sine egne forfedre, etruskerne. Gjennom denne avstamningen gjorde han Toscanas eldste innvånere til et eldre folkeslag enn både grekere og romere. Men for å kunne høste ære av denne forbindelsen var det nødvendig at kjempene ikke lenger fremstod som uhyrlige og onde, men ble refortolket som fromme, vise og moralske vesener.

Et – tilsynelatende – håndfast bevis for kjempenes eksistens var også de megalittiske monumentene som kunne sees omkring i Europa. Stonehenge i England ble tidlig det mest berømte, mens de tallrike og varierte steinsettingene i Bretagne regnes blant de eldste. De danske steindysser og jettestuer dateres i dag til mellom 3500 og 2800 f.v.t. Steinsettingene var til dels svært iøynefallende, og selv monumenter av mindre omfang vakte undring: Hvem hadde laget dem? Hvordan hadde fortidens mennesker kunnet flytte så store steiner? Og hvorfor hadde de reist slike gigantiske minnesmer-

ker over seg selv? Kjempene gav svaret på flere av disse spørsmålene. Fortidens kjemper hadde hatt krefter til å flytte steinene og hadde brukt de kjempemessige konstruksjonene som sine gudshus og sine gravsteder, kanskje også som sine boliger. Og mens kjempenes eksistens på den ene siden gav forklaring på de merkelige konstruksjonene, bekreftet steinsettingene på sin side det som Bibelen fortalte: En gang vandret det kjemper på jorden.

I sin *Danmarks Rikes Krønike* tar Saxo (ca. 1150–ca. 1220) utgangspunkt i dysene når han skal skildre Danmarks aller eldste historie. I innledningen til verket skriver han:

I gamle Dage maa Dannemark være blevet bebygget og opdyrket af et Slags Jetter, thi det kan man se paa de uhyre store Stene over Grav-Kjældrene og Jette-Stuerne; og vil nogen tænke, at de kunde komme derop uden ved uhyre Kræfter, da betragte han kun bare somme af vore Bankers Højde, og se saa, om han kan sige os, hvem der vel ellers skulde sat de Stenblokke paa Toppen; thi hvem der vil bruge sin Eftertanke, kan jo dog begribe at den Sten, man ikke kan løfte, maa man lade ligge, og kan da Folk, som de falde nutildags, med de Kræfter og Redskaber de har, enten slet ikke eller dog knap nok, vælte saadan en Sten paa jævn Jord, saa lode de vel være at trille den op ad de høje Bakker. Uvist er det derimod, om de Jetter, som endnu efter Syndfloden fandtes paa Jorden, har været Mestere for det Stykke Arbejde, eller det forskriver sig fra andre Folk med særdeles Legems-Kræfter men hos os har man gjættet paa de Folk, som endnu skal bebo den utilgængelige, stenede Udørk, som vi talte om før, thi

deres Legemer skal være et slags Vende-Kaaber, saa de kan gjøre sig synlige og usynlige, smaa og store, efter Behag; men det er da, som sagt, et Land der ikke er at løbe til, og hvor mangen skal rose sig af at have været og være kommet helskindet hjem.

(Danmarks Rige Krønike, oversatt av
Fr. Winkel Horn).

Jettestuen må være bygget av kjemper, for hvem skulle ellers ha vært i stand til å flytte så store steiner? Fortidens mennesker må altså ha vært av en helt annen art enn dem som levde på Saxos egen tid. Hvem kjempene var og hvor de kom fra, fremstår imidlertid som mer uklart. Saxo presenterer to ulike teorier og sier at det er uvisst hvilken som er rett. Kjempene kan være dem som Bibelen forteller om. Denne muligheten blir ikke problematisert, og fremstår dermed som en enkel og lett akseptabel forklaring. Den andre tolkningen later likevel til å interessere Saxo mer, iallfall bruker han mer plass på den. Her oppfattes kjempene som overnaturlige vesener med kropp som "Vende-Kaaber": De kan gjøre seg små eller store etter behov. Samtidig identifiseres disse mytiske skapningene med ennå levende folkeslag fra de kalde og steinete områdene i nord. Saxo kan fortelle at skilt fra Norge med en stor bukt ligger et land som verken har navn eller grenser, "thi det er ikke et Land med ordentlige Mennesker, men er fuldt af et eget besynderlig Slags Utydsker" (Saxo, fortalen). På denne måten ender Saxos kjemper som legendariske fabelvesener av samme type som både klassisk litteratur og andre middelaldertekster gjerne lar befolke verdens utkanter (se f.eks. Greenblatt 1991, Høiris 2006:391ff). En forklaringsmessig fordel ved denne tolkningen er imidlertid at den knytter an til de store, ugjestmilde områdene som i nord

avgrenser den verden Saxo og hans samtidige kjente. Den forklarer ikke bare de fortidige monumentene, men kaster samtidig lys over en aktuell, nåtidig problematikk: Hvem og hva befinner seg egentlig i de ukjente områdene i det ytterste nord?

Den antikvariske kunnskapstradisjonen, det vil si studiet av materielle levninger etter fortidens mennesker, vokste frem i antikken og hadde Middelhavsområdets kulturer som sitt studieobjekt. Under renessansen fikk den en ny blomstring, samtidig som antikvarenes interesser gradvis også kom til å omfatte områdene lenger nord i Europa (Momigliano 1950). Ofte ble antikvarens virke sett i motsetning til historieskriverens arbeid med "store fortellinger" og syntetiserende fremstillinger, og tidlig oppstod forestillingen om antikvaren som en verdensfjern person, lidenskapelig opptatt av potteskår, rustent jernskrap og smuldrende beinrester – kort sagt latterlig opphengt i detaljkunnskap. I sin undersøkelse av den britiske antikvartradisjonen påpeker Rosemary Sweet imidlertid at antikvarenes detaljerte arbeid med kilder, kronologi og typologisering kom til å utgjøre en viktig del av fundamentet for moderne historisk kildekritikk (Sweet 2004, jf Momigliano 1950:285). Antikvarene selv mente også at deres kunnskap representerte et viktig supplement til den regulære historieskrivningen om konger og store menn. De fremhevet dessuten at det vitenskapelige arbeidet bidrog til å utvikle viktige humanistiske verdier og egenskaper, som vennskap, karakterstyrke og evne til saklig og fornuftig resonnement.

Dette var sentrale tema i biografien over den franske antikvaren, samleren og mesenen Nicolas Peiresc, skrevet av hans venn naturforskeren Pierre Gassendi like etter Peiresc' død i 1637. Peiresc var kjent for sin generøsitet og sitt store nettverk

blant Europas lærde, og biografien bidrog til å befeste hans posisjon og som humanistisk kulturhelt (Miller 2000). Peiresc engasjerte seg i en rekke ulike antikvariske spørsmål. Det påståtte funnet av et kjempeskjelett i 1613 satte hans analytiske evner på prøve, og fremstilles i biografien som et antikvarisk glansnummer. Samtidig illustrerer Gassendis fremstilling av hendelsen hvordan antikvarisk metode og mer generelle humanistiske verdier flettes sammen i portrettet av den lærde.

Ryktene gikk om funnet av et gravkammer i tegl og stein og av benrester av en mann som hadde vært hele 25 ½ fot høy. Bare hodeskallen var fem fot lang og ti fot i omkrets. Meget betimelig var graven utstyrt med innskriften TEUTOBOCHUS REX og fortalte dermed tydelig at dette var graven til den mytiske teutonske kongen Arminius eller Hermann, som vant et stort slag mot den romerske hærføreren Varus i år 9 e.Kr. Funn av romerske mynter i graven styrket også denne tolkningen, mente man. Med stolthet presenterer Gassendi alle Peiresc' kritiske momenter: Germanerne brukte ikke latin, og ville derfor neppe ha satt opp en innskrift på det språket. Og hvis romerne hadde laget graven, ville de neppe ha bygget den i tegl, men brukt marmor, slik de pleidde. Romerske graver er dessuten vanligvis plassert høyt og tørt, ikke i sand som denne. Peiresc påviste også at myntene som ble funnet i graven ikke var romerske, men stammet fra republikken Marseille. Det var dessuten merkelig at han som eide jorden der graven ble funnet, ikke sørget for at den ble bevart, og heller ikke tok vare på innskriften. Like merkelig var det at den gigantiske hodeskallen hadde smuldret opp, slik at den heller ikke kunne vises frem (Gassendi 1641/2003:118f). Peiresc festet altså ikke lit til at skjelettet skulle være kong Hermanns, og benyttet også anledningen til

å kritisere forestillingen om at denne kongen skulle ha vært en kjempe. Dette måtte skyldes en feiltolkning av tekstene som forteller om slaget, mente han (Gassendi 1641/2003:119f). Men først mange år senere kunne gåten virkelig løses. Da hadde Peiresc hatt muligheten til å studere en elefant og dessuten undersøkt tenner fra et nytt påstått kjempeskelett i Tunis. Konklusjonen hans ble derfor at "de store bena som vi ofte beundrer når graver blir gravet opp, er elefantben" (Gassendi 1641/2003: 120, oversatt her).

Gassendis formulering viser at funn av "kjempeskelettet" ikke var helt uvanlig. Arkeologen Stuart Piggott har også vist hvordan forventningen om å finne kjempeskjelettet i forhistoriske graver preget antikvariske undersøkelser og utgravninger på de britiske øyer frem til slutten av 1700-tallet (Piggott 1989:48ff). På norsk ble gravhauger som regel kalt kjempeshauger, ikke så mye på grunn av størrelsen som på grunn av det antatte innholdet: Her lå kjemper begravet. Også her dreidde 1700-tallets antikvariske undersøkelser seg for en stor del om å åpne haugene for å finne rester av disse kjempene, aller helst dem som sagalitteraturen fortalte om. Schønings historiske arbeider ble ofte sitert som autoriteter, og jakten på håndfaste rester av kjemper ser i mange tilfelle ut til å være direkte inspirert av hans tekster. I en del tilfeller ble jakten kronet med hell – når haugene ble åpnet, viste de seg å innholde skjelettresten i gigantformat. Men som tilfellet var med den germanske kong Hermanns jordiske levninger, gikk også de norrøne funnene som regel i oppløsning når de så dagens lys. De avgjørende bevis for kjempenes eksistens var bokstavelig talt vanskelige å gripe (Eriksen 2007).

Kjempeskelettet inngikk likevel i mange av de naturalie- og raritetssamlingene som ble

bygget opp i Europa på 1500- og 1600-tallet (Impey og MacGregor 1985). Peiresc' innledende skepsis dreier seg da heller ikke om kjempefunnet som sådan, men om at graven og benrestene skulle tilhøre kong Hermann. Selv om Gassendis fortelling ender med at elefantstudiene setter Peiresc på sporet av gåtens rette svar, er det derfor ikke egentlig spørsmålet om kjempers eventuelle eksistens som står i sentrum. Skildringen er snarere en triumferende demonstrasjon av antikvarisk metode, og ikke minst Peiresc' skarpsindige og systematiske anvendelse av den. Hans kunnskaper om både språk, gravskikk og numismatikk kommer til anvendelse. Det blir dessuten tydelig at som vitenskapsmann vil Peiresc ikke basere sine analyser på funn og fenomen han ikke selv har sett og hatt anledning til å studere inngående. Når verken graven, innskriften eller benrestene er bevart og kan vises frem, kan de heller ikke danne grunnlag for pålitelig kunnskap. Og motsatt er det nærstudiet av elefanten og muligheten til å sammenligne disse observasjonene med ben fra det antatte kjempefunnet i Tunis som gir Peiresc det sikre grunnlaget for en konklusjon. Gassendis skildring formidler dermed et ideal om vitenskapelighet og metode som vei til sann kunnskap. Samtidig fremstår vitenskapsmannen selv som et ideal: Han trekker ikke forhastede slutninger og baserer ingen konklusjoner på løse rykter eller ubekreftet informasjon. Han innhenter materiale på en systematisk måte, sammenligner og bygger kunnskapen opp langsomt, men sikkert og veloverveiet. Dermed realiseres også mer allmenne moralske idealer om måtehold, besinnelse, aktsomhet og kløkt.

Kjempenes innvandring til Norden

Den europeiske kjempediskursen var altså

forankret i ulike kunnskapstradisjoner og drøftet spørsmål med både teologiske, moralske, historiske og antikvariske implikasjoner. Dette danner bakteppet for Schønings behandling. Måten han presenterer sin problemstilling på viser at han kjenner de lærde diskusjonene om kjemper, og at han posisjonerer seg på feltet ved å plassere sine *resonnement* i relasjon til dem. Den teologiske kjempediskusjonen var kjent for Schøning blant annet gjennom bibelkommentatoren Augustin Calmets (Schøning 1771, note hh). Calmets' arbeider fra 1750-årene summerer opp både lærd og folkelig kjempetradisjon. Calmets gir seg inn i en diskusjon beslektet med Schønings, han er først og fremst oppatt av de fysiske og fysiologiske betingelsene for kjempenes – eventuelle – eksistens (Stephens 1989:92). Det er også sannsynlig at Schøning hadde lest Gassendis Peiresc-biografi, som fantes tilgjengelig i Trondheim og som hans nære venn P.F. Suhm refererer til i en avhandling fra 1770. Schøning går likevel ikke inn i noen direkte dialog med disse lærde tradisjonene. Istedet skjer posisjoneringen indirekte, gjennom avgrensninger i materialgrunnlag og formulering av spørsmål. De forfatterne og tekstene som Schøning refererer direkte til, fungerer på sin side nesten utelukkende som kilder. De er fortidige vitnesbyrd om kjempenes eksistens.

Schønings diskusjon har ikke sitt utgangspunkt i konkrete funn eller materielle rester av antatte kjemper, men i en klart formulert problemstilling. Spørsmålet er om "... Kjæmper, det er Mennesker af usædvanlige Legems Kræfter, Førlighed, Haardførhed og Størrelse have virkelig været til, og udgiort et særdeles Folk?" (Schøning 1769:159). Det dreier seg altså ikke bare om å avgjøre om det har levd kjempestore enkeltindivider i tidligere

tider, men om det har eksistert hele folkestammer av slik størrelse. Problemstillingen avgrenses ytterligere når Schøning understreker at spørsmålet dreier seg om ”Tingen i seg selv, ei om de Poetiske Historier og Afskildringer, Fabler og Eventyr hvormed den er udpyntet”. Og ikke minst: Dette gjelder heller ikke bare *muligheten* for at det kan ha eksistert kjempefolk, men realitetene. Diskusjonen om mulighetene for kjemper avviser Schøning raskt som unødvendig. Enhver som kjenner naturens store variasjoner, som ”seer hvor stor Uliighed der er i Hestenes, Ørnenes, Myrenes, i Hundenes og andre Dyrs Art [...] ingen, som veed hvor stor Forskiellen er i Menneske-Arten især, saa vel i Henseende til ulike Størke og Størrelse, som til visse Folkeslages ganske uliige Farve af Hud, Øine, Haar med meere, skal kunne negte Mueligheden deraf, at der jo kan eller har kundet være visse Folkeslage, dobbelt eller tredobbelt større og stærkere end andre (Schøning 1769:159f).

På denne måten gir Schøning problemstillingen en tydelig naturhistorisk innramming. Kjempenes eventuelle eksistens blir et spørsmål om naturlig variasjon, og kjempene selv fremstår som naturlige skapninger. Med dette avskjærer Schøning hele den gamle diskusjonen om kjempenes ondskap. I de tradisjonelle teologiske debattene var den iboende ondskaperen nært knyttet opp mot kjempenes naturstridige opphav. Avkommet som forbindelsen mellom gudesønner og menneskedøtre hadde produsert, var bokstavelig talt unatur, og deres ”natur”, dvs. deres vesen og sinn, reflekterte dette. Slike synspunkter blir irrelevante når kjempene sees som en ”Art”, på linje med hester, ørner og maur og i slekt med andre folkeslag. Ved å flytte problematikken fra en teologisk til en naturhistorisk sammenheng, fjerner Schøning mange av

kjempediskusjonens tradisjonelle hovedspørsmål og åpner for nye og mer tidsmessige perspektiver.

Schønings problemstilling er likevel relativt generelt formulert. Såvel plasseringen av avsnittet i boken som den påfølgende diskusjonen viser imidlertid at hans ærend er betydelig mer spesifikt enn den første problemformuleringen skulle tilsi. Det naturvitenskapelige perspektivet viser seg snart å ha en langt mer spesifikt patriotisk hensikt. Avhandlingens hovedanliggende er å undersøke når og hvordan innvandringen til ”vor Norden” foregikk. Innledningsvis presenterer Schøning sin versjon av den folkevandringsteorien han og P.F. Suhm hadde utviklet. Med utgangspunkt i avstanden mellom Ararat og Babel hadde de kommet frem til at en folkestamme vandret omkring 75 tyske mil på hundre år. Vandringene begynte da alle folkeslagene forlot Babel etter språkforvirringen. Ettersom bare Noa og hans familie hadde overlevet Syndfloden, nedstammet alle de vandrende stammene fra Noas sønner Sem, Kam (Ham) og Jafet. Den vanlige oppfatningen var at mens de semittiske folkene stammet fra Sem og de afrikanske fra Kam, var europeerne Jafets etterkommere.

Schønings vandreteori dreier seg dels om når de første menneskene nådde Norden, dels også om hvilken gren av den store jafetittiske folkestammen nordboerne kunne knyttes til. Han har regnet ut at dette vandrende folket antagelig nådde Nordkapp en gang mellom år 2457 og 2557 etter Skapelsen, eller 600–700 år etter Syndfloden. Han argumenterer også for at folkeslaget som først nådde Norden, var joterne. De slo seg til i Norden, i det nåværende Finland og området omkring Finskebukta og like ned til Tyskland. Etter en tid ble imidlertid joterne fortrent av et nytt vandrende folkeslag som riktignok til-

hørte samme gren av den jafetittiske stamme, men som – ifølge Schøning – var noe mer ”polerede” i sin levemåte, og dessuten hadde en slu og dyktig leder. Dette var goterne, anført av sin høvding Odin. Ved goternes seierrike fremmarsj i Norden ble joterne praktisk talt utryddet. De gjenværende trakk opp i fjellene eller søkte opphold på andre utilgjengelige og bortgjemte steder.

Det er på dette punktet i hendelsesforløpet at Schøning presenterer sin diskusjon om kjemper. Hensikten er altså ikke bare å føre en generell diskusjon av teoretisk verdi, men å avgjøre om de fortrenge joterne – som ifølge Schøning også ble omtalt som ”Jetter, Jotuner, Riser, Kiemper, Troll” – faktisk utgjorde et eget folkeslag i kjemperformat. Resultatene av denne diskusjonen har viktige konsekvenser. Joterne er allerede definert som Nordens eldste befolkning. Det innebærer ikke bare at de kom først til Norden, men også at de er nærmere beslektet med sitt bibelske opphav enn de senere stammene. Joterne tapte sitt opprinnelig store territorium – hele Norden og Baltikum – til goterne, og de gjenlevende trakk seg tilbake til et mindre og svært uveiskomt område: Fjellene i Norge. Det er altså i Norge at den opprinnelige folkestammen er blitt bevart, joterne er Norges urbefolkning og nordmennenes eldste ”Forfædre”. Uten ennå å være eksplisitt på de politiske implikasjonene av denne drøftingen har Schøning på denne måten slått fast at nordmennene har en mer direkte forbindelse til den opprinnelige befolkningen enn de øvrige nordiske folkeslagene, og at dette – kanskje – også gir hans egen tids nordmenn et særpreg.

For å avgjøre om joterne virkelig var kjemper, går Schøning til litterære kilder. Han begynner med å vise til Bibelens omtale av kjemper, men sier at selv om de er vik-

tige, vil han gå forbi dem her. Det samme gjelder en del eldre skribenter som hevder at deres eget lands opprinnelige beboere var kjemper. I stedet søker han ”troeværdige Efterretninger fra den senere Tider” som inneholder beskrivelser det er mulig å sammenholde med det ”vore gamle Skribenter” forteller om Nordens eldste innbyggere. Tilgangen er strengt metodisk, og korresponderer nøye med problemformuleringens avgrensning fra et tilsynelatende generelt til et snevert og helt konkret perspektiv. Samtidig understreker Schøning på nytt at den teologiske problematikken omkring kjempenes ondskap og deres uhyrlige, antedeluvianske opphav ikke er det han vil gå inn på. På den ene side overtar altså Schøning den argumentasjonen som ble utviklet av Annius fra Viterbo omkring tre hundre år tidligere: Han leter etter forbindelser mellom fortidens kjemper og de egne forfedrene. Men på den annen side er Schøning nesten helt avvisende til det bibelske grunnlaget som danner et av premissene for den eldre argumentasjonen. Dermed kan han også se bort fra problematikken omkring kjempenes ondskap. Det blir tydelig at Schønings tekst er skrevet etter det mentalitetshistoriske skillet som Stephens påviser. De engang så onde kjempene er blitt gode, vise og fromme. Deres klumpete naivitet og enkle tenkemåte skyldes ikke lenger avstumpet ondskap og altfor store kropp, men representerer istedet opprinnelighet og uskyld – et uttrykk for kjempenes ukunstlede naturlighet. Forstått som forfedre er kjempene samtidig ”edle ville”.

De ”Troeværdige Efterretninger” som legges til grunn for undersøkelsen, finner Schøning i klassisk litteratur. Her bygger han på resultatene fra sin egen *Avhandling om de gamle grækere og romeres rette begreb og kundskab om de nordiske lande* fra 1761–64,

som er en grundig gjennomgang av de passasjer i den klassiske litteraturen som kan tenkes å referere til Norden og nordiske forhold. I diskusjonen om kjemper er Schøning derimot ganske kort i sine referanser, som nærmest får preg av oppramsing. Han kan fortelle at Justinus skriver om skyterne som vandret omkring i skog og ørken, ernærte seg av melk og honning, var kledt i skinn og hadde kjempekrefter. Pomponius Mela skriver om Tysklands beboere at de "vare forfærdelige baade af Sind og Legemer" og gikk nesten nakne selv i den sterkeste kulde. Julius Cæsar forteller også om de tyskes hardførhet, og Pausanias skriver at de overgår alle andre folkeslag i størrelse. Tacitus sier dessuten om germanerne at de er "forfærdelige af Skikkelse og Anseende", noe som skyldes klimaet. Også Strabo, Florus, Philostratus, Dio Cassius og Quintillian refereres på tilsvarende måte (Schøning 1769:161ff). Etter denne relativt raske gjennomgangen trekker Schøning sine konklusjoner. For det første ser vi

... at de Græker og de Romere have i gamle Dage gjort omtrent samme Beskrivelse over da værende Gallier, men især over de Tydske, som vore Forfædre have gjort over foromtalte Jetter, Riser, Bergbuer, nemlig afmalet dem som Uhyrer og Umennesker, i Henseende til deres Størrelse og Størke, som omvankende og halvnøgne Skov-Trolle, som vilde, grumme barske og forfærdelige af anseende [...] (Schøning 1796:164).

Den eneste forskjellen Schøning kan se, består i at Nordens befolkning levde under *enda* hardere forhold enn f.eks. de tyske, og derfor kanskje var *enda* større, villere osv. På grunnlaget av overensstemmelsene

resonnerer Schøning videre: De klassiske og de norrøne kildene forteller antagelig om samme kjempefolk, som var blitt formet av "Opdragelse, Levemaade, Øvelser (dvs. idrett), samt den Himmel-Egn under hvilken de leve" (samme). Han mener også å kunne gjøre en gradering: Gallerne og britannerne var større enn romerne, men mindre enn tyskerne – som altså igjen antagelig var mindre enn nordboerne, gitt sammenhengen mellom klima og størrelse. Deretter påpeker han at den metodiske sammenligningen han har gjennomført, viser at ikke alt som virker merkelig i gamle tekster kan avvises som dikt og fabel. Avslutningsvis maner han leseren til å legge merke til

... at i de ældste Tiider, mens ethvert Folk endnu levede for sig, brugende sine egne Sæder, egen Føde, egen Levemaade, kort at sige, levede i sin naturlige Tilstand, uden at blande sig med Fremmede, uden at have antaget andre Folkes Levemaade, i Mad i Drikke, Klædedragt, Opdragelse, med meere, vare de meere nordlige Folk særdeles kiendelig skilte fra de sydligere, i Legems Størrelse, i Kræfter, i Haardførhed, i en forfærdelig og vild Anseende [...] (Schøning 1769:165).

I kapitlets avsluttende paragraf kan Schøning dermed slå fast ikke bare muligheten, men også rimeligheten av at det engang har levd et helt folk av kjemper i Norden, og at de omtalte riser, jetter, troll osv. er representanter for dette folkeslaget. I ettertid er de blitt fremstilt som uhyrer og vanskapninger av sine motstandere goterne. Det skyldes delvis fiendskapet mellom de to folkestammene, delvis at joterne etter hvert ble svært sjeldne, samtidig som størrelsen gjorde dem iøynefallende og merk-

verdige. Senere tiders hang til dramatisering og diktning har også bidratt til å fremstille dem som usannsynlige fabelvesen.

Nordmanns vis

Schönings konklusjoner er klare og nesten bastante, men inneholder likevel flere tve-tydigheter. Den klassiske litteraturen han baserer seg på, beskriver folkeslag som går kledt i dyreskinn, ikke kjenner jordbruk og har en nomadisk livsform. De er ville, hardføre og ”grumme”, men kildene sier ikke egentlig at de er kjemper – selv om de er store og sterke. Likevel tar Schøning disse opplysningene til inntekt for sin teori om de kjempemessige joterne. Både klassiske og norrøne kilder omtaler derimot villmenneskene som umennesker – utysker og vanskapninger. Her mener Schøning derimot at kildene forvansker saksforholdene og altså ikke beskriver fortidens kjemper på korrekt måte. På den ene siden mener han også selv at joterne var hardføre og ville. Det var nødvendig for å klare seg i Nordens barske klima. For Schøning er samsvaret mellom folkeslag, levemåte og sted nettopp et viktig poeng for å kunne knytte kjempene og Norden så tett sammen at folk og land blir ett. Sterkt inspirert av sin brors tese om at oppdyrking fører til et mildere klima, argumenterer han dessuten for at Norden var enda kaldere og barskere på joternes tid, da korndyrking ennå ikke var innført (Schøning 1769:167, C. Schøning 1754). Men på den annen side hevder Schøning også at kjempene i ettertid har fått et utførtjent dårlig rykte og at de – selv om de var ”upolerede” – slett ikke var de utysker, trollmenn og vanskapninger de omtales som.

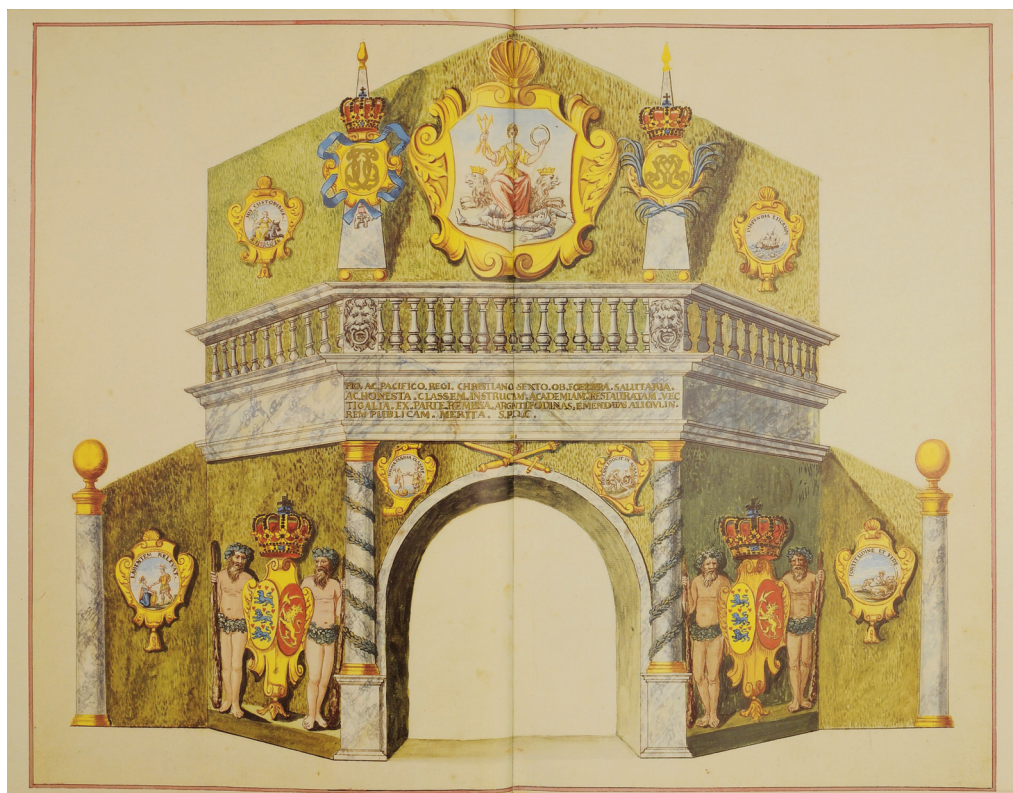
Disse motsetningene forblir uoppløst i avhandlingen om de nordiske folks opprinnelse. Men Schøning vender tilbake til

kjempeproblematikken i første bind av *Norges Riiges Historie* (1771). Basisfortellingen er den samme som før: Joterne er Nordens eldste befolkning, men trenges tilbake til Norges fjellstrøk av goterne. Beskrivelsen av joterne er imidlertid betydelig mer utviklet. Schøning sier at selv om de ble fordrevet, beholdt joterne sin nasjons ”Hoved-Character”, som er ukunstlet oppriktighet, stort mot, hevntrang, hårdførhet og styrke – alt sammen egenskaper som svarte til deres fysiske størrelse og krefter (Schøning 1771:14). Joterne i Norden var dessuten et lykkelig folkeslag, i nær slekt med de lykksalige hyerboreerne som omtales i klassisk litteratur: De kjente ikke sykdom og levde så lenge at de nesten ble regnet som udødelige. Joterne var vant til kulde, og deres levemåte passet til egnen der de holdt til. Her kommer Schøning med et første utfall mot sin egen tid. ”I dag”, sier han, lever vi ikke i overensstemmelse med vår ”Himmel Egn”. Tvert imot:

Vi spiise med Indianere og Mohrer; vi drikke med Chineser og Araber; vi klæde os med Franske, Spanske, Italienere; vi leve næsten alle sammen og næsten i alle Ting, ei meere som Indbyggere af Norden, men som Beboere af en ganske anden Himmel Egn, uliige vore Forfædre, vore ældste Forfædre især [...] (Schøning 1771:19).

Etter dette utfallet mot poteter, te, kaffe og andre av globaliseringens konsekvenser kommer Schøning til et enda viktigere poeng: brennevinsdrikkingen. Den gjør befolkningen kraftløs og ute av stand til å arbeide. Dessuten hemmer brennevinet barnas vekst, og vil ”med Tiiden gjøre vore Efterkommere til Dverge [...] (samme). Dette resonnementet tilfører joterdiskusjonen flere viktige og konsekvensrike

Da Christian 6. besøkte Norge i 1733 ble han møtt med æresporter mange steder i landet. I det store billedverket "Norske Reise" som ble gitt ut i forbindelse med besøket, er portene avbildet i all sin prakt. På flere av dem finnes kjempene – nordmennenes forfedre – kledelig drapert i klassisk inspirert løv. Bildet er gjengitt med tillatelse fra H.M. Dronningens Håndbibliotek, København.

momenter. For det første omtales joterne nå eksplisitt som "forfædre". Det er altså en direkte forbindelse mellom dem og nordmennene i Schønings samtid, et bånd skapt gjennom slekt og avstamming. For det annet blir joterne – eller "forfædrene" – også forbilder. De realiserer idealer som stadig gjelder, men som nåtidens nordmenn har sviktet: De lever i samsvar med klima og miljø, og de ødelegger seg ikke med sterke drikker.

Schøning fortsetter med å beskrive forfedrenes oppdragelse. Han fremhever at barna ikke ble sendt bort til ammer, men at de heller ikke fikk sitte ved kakkelovnen, eller beskytte seg mot kulde ved hjelpe av dyner og varme klær. Tvert imot:

Neppe saae de Lyset, førend de bleve nedputtede, enten i en Snee-Dynge, eller i en kold Flod; ved at ligge, ved at

krybe om med deres nøgne Legemer paa den blotte eller med Løv og Riis-Qviste bedækkede Jord, uden viidere Hjelp eller Tilsyn end den allerfornødenste, lærte de at gaae; og neppe havde de bragt det saavidt, førend de ved Jagt, ved Fiskerie, maatte søge sig selv Føde. Her ble ofte den kolde Snee den Pude, og den Seng, de hvilede paa, et ubereedt Skind deres heele Beskyttelse mod den skarpeste Kulde, i hvilken de derover kunde næsten nøgne løbe omkring (Schøning 1771:20)

Legemsøvelser av ulik slag, f.eks. ball- og spydkast, slåsskamper, ski- og skøyteløping og svømming bidrog videre til å styrke og herde dem, og gjorde at forfedrene ble voksne i en alder da vi ennå er barn. I tillegg til dette fremhever Schøning også at forfedrene inngikk ekteskap i ganske ung

alder og uten å ha fordervet seg med løshet i ungdomstiden. Ektefellene var alltid av samme alder, samme høyde og styrke, noe som gav sunne og sterke barn. Barna fikk god og nærende mat, og det ble ikke gjort forskjell på rike og fattige. Alle fikk samme næring og samme oppdragelse. Barna ble holdt i aktivitet, men ikke satt til arbeid over sin styrke og sine evner: Barn og unge trenger mye søvn og hvile for å bli godt utviklet, og det forstod de gamle. Denne beskrivelsen er tydelig profilert mot det Schøning ser som problemer og uheldige tendenser i sin egen samtid: I tillegg til brennevinsdrikk fremheves barnearbeid, usunt kosthold, bruk av ammer, fravær av fysisk fostring, i tillegg til mer generelle trekk som umoral og løshet.

Fjellene i Norden gav "de bekvemste Opholds-Steder", skriver Schøning. Joterne bodde under steinheller eller i enkelt bygde tømmerhus, men de elsket sin frihet og flakket også mye omkring. De stilte heller ikke store krav til mat og drikke. Kaldt vann fra nærmeste bekk var nok til å slukke tørsten, et stykke fisk eller en bit av en fanget sel eller ilandrevet hval, et stykke rått kjøtt av et reinsdyr stillet sulten. Naturen var rik på ressurser, og joterne selv årvåkne og raske. Å fange vilt og fisk var enkelt for dem. Heller ikke bekledningsspørsmålet var vanskelige å løse – et stykke skinn, bark eller never bundet om føttene, en lodden kappe over skuldrene og et dyreskinn over hodet var alt som skulle til (Schøning 1771:28f).

Her bygger Schøning på nøyaktig de samme kildene som i avhandlingen om de nordiske folkenes opprinnelse, det vil si Tacitus, Strabo, Cæsar osv. Men de klassiske forfatternes skildringer av fryktinngytende og ville nordiske folkestammer, ukjente med korndyrking, tekstilproduksjon, fast bosetning og bruk av ild, er blitt

forvandlet til en beskrivelse av et lykkelig, fritt og frihetselskende naturfolk i harmoni med seg selv og sin *Himmel-Egn*. "De vare altsaa lykkelige i vor Norden, og vor Norden, med dem: begge vare dannede for hinanden", konkluderer Schøning (1771: 25). Folk og land var ett, noe som ytterligere understreker at de som bebodde "vor Norden" også må forstås som "vore forfedre". Samtidig fullføres forskyvningen fra forfedre til forbilder. Beskrivelsen dreier seg ikke lenger bare om landets eldste beboere, men om "nordmanns vis" og om hvordan nordmenn bør leve i Norge. Schøning presenterer et nasjonalt ideal og et nasjonalt oppdragelsesprogram. Den samme enkle sunnhet, den samme ukompliserte lykke som forfedrene hadde, burde vi strebe etter i dag. Og ikke minst:

Fiældene og Biærgene i vor Norden vilde end ogsaa nu om Dage give de bekvemmeste Opholds-Steder, hvis Leve-Maaden var indrettet derefter: Man finde der ofte de bedste Græsgange, de fiskeriigeste Vande, de jævne Steder, de smukkeste eller frieste Udsigter; der draget man den reensete Luft; derer Himmelen de fleeste Tiider klar, Vandet sundt og angent: da derimod Dalene eller de lave Steder ere gjerne fulde af Søer, af Moradser, af derfra opstigende Dampe, og maae i de ældste Tiider have været der meere, end nu (Schøning 1771:26).

Også forestillingen om at verden eldes, er godt kjent for Schøning. Men på samme måte som han avskjærer sentrale deler av den tradisjonelle diskusjonen omkring kjempenes opphav og vesen, sier han kort at norgeshistorien ikke er stedet for å gå inn i "nogen vidløftig Undersøgelse" av spørsmålet om hvorvidt naturens krefter avtar.

Likevel tar han klart standpunkt og skriver at ”jeg troer ikke det” (Schøning 1771: 23f). Derimot mener Schøning bestemt at menneskenes ”Størrelse, Størke, Alder, Sinds- og Legems-Kræfter” kan komme til å avta av mer tilfeldig årsaker, eller at forfallet er menneskenes egen skyld. Derfor har Homer utvilsomt rett når han lar Nestor si at ingen av heltene fra den trojanske krig kunne måle seg med kjempene fra hans egen ungdom, på samme måte som Schøning også mener at ingen av Olav Tryggvassons navngjetne krigshelter kunne måle seg med Tor og hans følge. Konklusjonen blir at

Og vi, vi Uslinger i mange Ting mod vore Formænd, ville maaskee, hvis Leve-maaden ellers bliver som den nu er, engang i Eftertiiden nyde den ufor-skyldte Ære at sættes blandt Efter-kommere paa Kiæmpernes Liste (Schøning 1771:25).

Levemåten er altså det alt avgjørende. For Schøning omfatter dette begrepet både kosthold og næringsveier, drakt og bolig, men betegner kanskje først og fremst moral og skikker, fysisk aktivitet og nærhet til naturmiljø og landskap. Samtidig er ”levemåten” også et nøkkelord for å forstå bevegelsen i de to tekstene der Schøning diskuterer kjempene. Begrepet står sentralt i joter-nes gradvise forvandling til både forfedre og forbilder. I denne transformasjonsprosessen har ”levemåten” flere funksjoner. Den er grunnleggende viktig for å binde de jafetitiske joterne til landskap og naturmiljø. Levemåten gjør joterne til forfedre ved å knytte dem til landet som nordmenn fremdeles lever i. Ut av denne harmoniske forbindelsen kommer både sann lykke og sunne mennesker. Det er dessuten levemåten som aksentuerer joterne – forfedrenes

– ”Hoved-Character” og de mange dydene, og altså gjør forfedrene til forbilder. Og endelig er det levemåten som gjør idealene oppnåelige for ettertidens nordmenn: Schøning og hans landsmenn bor i det samme landet, og ved å etterligne forfedrenes levemåte vil de altså lett kunne nå den samme lykke, sunnhet og dyd.

Mens Schøning flyttet spørsmålet om kjempenes art fra teologien til naturhistorien, har han i dette tilfellet flyttet spørsmålet om menneskelig vekst eller forfall fra *mundus senescens*-forestillingen og over i en sekulær og i siste instans politisk sammenheng. Det er ikke en syklisk og forutbestemt verdensutvikling som bestemmer menneskenes kår, det er deres egne valg og handlinger. Schøning slutter seg for såvidt til en velkjent forfallsteori – kjempenes tid er forbi og menneskene blir stadig mindre – men han betrakter ikke utviklingen som uunngåelig og bestemt av forhold langt utenfor det menneskelige. Det er mulig å stoppe forfallet, nordmennene kan igjen bli kjemper!

Schøning selv trakk ingen videre politiske konsekvenser av dette, men tekstene hans fikk likevel stor betydning både for økt bevissthet om norsk, nasjonalt særpreg og som en mulig anvisning til nasjonal selvrealisering. Olav Christensen har påpekt at Schønings norgeshistorie ble en viktig ressurs for nasjonalt sinnede diktere og skribenter i flere årtier fremover. Sne, fjell og norsk landskap gjorde sitt inntog i en diktning som fikk betydning for å forme forestillinger om norsk egenart (Christensen 1993:62f). Claus Frimanns *Birkebeener-Sang* fra 1790 oppfattes i dag ofte som en nasjonal parodi, men er nærmest en parafase over Schønings skildring av forfedrenes levemåte. Første og siste strofe viser at veien var kort fra skildring av levevis til beskrivelse av moral og ære, samtidig som det er verdt å legge merke til at forfedrene

er kommet enda nærmere i tid. Mens Schønings jotere levde i en fjern fortid, har Frimann knyttet beskrivelsen til middelalderens Birkebeinere:

- 1) Melken sød at drikke
Sirupskrukken slikke,
- Var ei Nordmands Viis;
Drikke Elv og kolde Vande,
Drikke Drik, som varmed' Pande
- Det var Nordmands Viis. [...]
- 6) Ja og Haand at give
Og ei troe at blive
- Var ei Nordmands Viis.
Hierte frem med Haand at bære
Ven og Konge troe at være
- Det var Nordmands Viis.
(C. Frimann 1790)

Også drikkevisen som ofte omtales som Norges første nasjonalsang, henter sitt stoff fra Schønings historieskriving, og er diktet av Schønings tidligere elev, Johan Nordahl Brun. Her skåles det for piker, vin og sang, men også for "Klipper, Snee og Bakker altså for norsk landskap. Samtidig har Schønings kjemper gjennomgått nok en forvandling. Her er de ikke lenger bare forfedre og forbilder, de er faktisk blitt "oss selv" – nordmennene, Bruns samtidige. Foreløpig sover kjempene i landet, men engang vil det bli annerledes og kjempekraftene vil komme til nytte:

For Norge, Kjæmpers Fødeland,
Vi denne Skaal vil tømme,
Og naar vi først faae Blod paa Tand,
Vi sødt om Frihed drømme;
Dog vaagne vi vel op engang
Og bryde Lænker, Baand og Tvang;
For Norge, Kjæmpers Fødeland,
Vi denne Skaal udtømme!
(J. N. Brun 1791)

Schønings diskusjon av kjempene representerte en videreføring av en lang og lærd tradisjon. De patriotiske aspektene ved denne argumentasjonen ble introdusert allerede på 1500-tallet, gjennom historieskriving inspirert av Annius fra Viterbos falsum. Her var bibeltilknytningen fremdeles viktig, samtidig som Annius forsøkte å frigjøre etruskernes kjempemessige forfedre fra eldre teologiske resonnement omkring deres uhyrlige opphav på iboende ondskap. Både Schønning og andre 1700-talls forfattere var mindre opptatt av disse teologiske spørsmålene. Fremdeles ble Bibelen brukt som autoritet og kilde for å belegge kjempenes eksistens og høye alder, men den patriotiske dimensjonen ble knyttet til fysiologiske og naturhistoriske spørsmål fremfor til en teologisk og bibelhistorisk problematikk.

På 1800- og begynnelsen av 1900-tallet levde kjempene fremdeles. Til dels var de blitt metaforer, poetiske og litterære figurer, slik som hos Frimann og Brun. Vel så viktig for deres videre skjebne var at den naturvitenskapelige tilnærmingen, som både Schønings diskusjon og Calmets' kommentarer vitner om, fikk økt betydning – og til slutt førte til kjempenes sørgelige endelikt. Walter Stephens påpeker at oppslagsordet "Giant" fremdeles forekommer i 1878-utgaven av *Encyclopaedia Britannica*. Her ble deres eksistens riktignok trukket i tvil, men langt fra på noen skråsikker måte. Forbeholdene er tydelige når det sies at

so far as can be judged from actual remains, it does not appear that giants, in the sense of tribes of altogether superhuman stature, ever existed, or that the men of ancient times were on the whole taller than those now living (her etter Stephens 1989:2).

I 1911-utgaven av samme verk er tonen blitt sikrere. Nå kunne man henvise til de to franske forskerne Pierre-Emil Launois og Pierre Roy, som i verket *Etudes biologiques sur les géants* fra 1904 hadde påvist at eksistensen av hele kjempefolk var fysiologisk umulig, også i et historisk perspektiv. "Kjempe" var likevel beholdt som oppslagsord i det britiske verket (Stephens 1989:2).

En tilsvarende utvikling kan sees i Norden. I 1927-utgaven av Salmonsens leksikon er oppslagsordet "kæmpe" beholdt store og kampdyktige menn, med henvisninger også til folketradisjonenes kjemper. I tillegg forekommer det en kryssreferanse til ordet "kjæmpevekst". Her finner vi en svak gjenklang av diskusjonen om den eventuelle eksistensen av kjempefolk: Det blir raskt fastslått at kjemper er enkeltindivider. Dessuten er de alltid "mere eller mindre abnorme". Tilstandens årsak er ukjent, men skyldes antagelig sykelige forandringer i hypofysen. Her settes altså sluttstreken for Annius' teori om hele folkeslag av kjemper. Like viktig er det at kjempevekst gjøres til en sykdomstilstand. Kjempene er dårlig proporsjonert, de har store hender og føtter og små hoder, ofte med "plump og fremstaaende Underkæbe, tykke læber og Næse". Muskulatur og hårvekst er dårlig utviklet, og kjemper er vanligvis ufruktbare. Videre sies det at "Kræfterne staar sjældent i Forhold til Legemets Størrelse, og Aandsevnerne er i Reglen kun lidt udviklede; de skildres gerne som godmodige, træge, lidt enfoldige Mennesker" (Salmonsens 1927, s.v. "Kjempevekst").

Kjempene er tilbake der de var før Annius fra Viterbo løftet dem frem som stolte forfedre. På nytt er de monstrøse og anormale skapninger med et gåtefullt opphav. Men denne gang er de ynkerverdige snare

re enn skremmende. De er stygge og dumme og ikke engang særlig sterke. Abnormiteten gis dessuten en fysiologisk og medisinsk forklaring snarere enn en moralsk. Kjempene blir tilfeller, ikke teologi. Denne tilnærmingen innebærer også at kjempene blir isolert. Naturvitenskapens kjemper er ikke resultat av den grenseoverskridende forbindelsen mellom gudesønner og menneskedøtre, kjempevekst er redusert til en kjertellidelse. Heller ikke er kjempene lenger en anskueliggjøring av den ondskapen som gjorde det nødvendig for Vårherre å rense verden ved Syndfloden. De har mistet både sin dype eksistensielle betydning og sin plass i Bibelens universelle drama. Naturvitenskapen har gitt dem en diagnose og fjernet deres betydning. Deres skjebne er ikke lenger menneskehetens, for deres gåtefulle opprinnelse har ikke betydning for andre enn dem selv.

Litteratur

- Brun, Johan Nordahl 1791: *Samling af Johan Nordahl Bruns mindre Digte*. Møller, København.
- Christensen, Olav 1993: *Skiidrett før Søndre. Vinterveien til et nasjonalt selvbilde*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Eriksen, Anne 2007: *Topografenes verden. Fornminner og fortidsforståelse*. Pax forlag, Oslo.
- Frängsmyr, Carl 2000: *Klimat och karaktär. Naturen och människan i sent svenskt 1700-tal*. Natur och kultur, Stockholm
- Frimann, Claus 1790: *Almuens Sanger*. Gyldendal, København.
- Gassendi, Pierre 1641 / 2003: *The Mirrour of True Nobility & Gentility Being the Life of the Renowned Nicolaus Claudius Fabricius, lord of Peiresk, Senator of the Parliament at Aix*. Infinity Publishing, Haverford.

- Greenblatt, Stephen 1991: *Marvellous Possessions. The wonder of the New World*. Clarendon Press, Oxford.
- Høiris, Ole 2006: *Antropologi i middelalderen og renæssancen : kristendommen, teologien og de fremmede*. Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Impey, Oliver and Arthur MacGregor (red.) 1985: *The Origins of Museums. The Cabinet of Curiosities in the Sixteenth- and Seventeenth-Century Europe*. Clarendon, Oxford.
- Miller, Peter N. 2000: *Peiresc's Europe: Learning and Virtue in the Seventeenth Century*. Yale University Press, New Haven.
- Piggott, Stuart 1989: *Ancient Britons and the Antiquarian Imagination, Ideas from the Renaissance to the Regency*. Thames & Hudson, New York.
- Plinius den eldre 1991: *Natural History : A Selection*. Penguin Classics, London.
- Salmonsens konversationsleksikon 1927, bind 15, oppslagsord "kæmpe" og "kæmpevækst". J.H. Schultz forlagsboghandel, København.
- Saxo Grammaticus (nyutg.) 1994: *Danmarks Krønike. Oversat af Fr. Winkel Horn*. Sesam forlag, København.
- Schøning, Claus Ursin 1754: *Tractatus oeconomico-physicus de habitu Norvegiae ad agriculturam*. Havnia.
- Schøning, Gerhard 1769: *Afhandling om de Norskes en endeel andre Nordiske Folkes Oprindelse*. Mumme og Faber, Sorø.
- Schøning, Gerhard 1771: *Norges Riiges Historie, Første Deel*. Sorø.
- Stephens, Walter 1989: *Giants in Those Days. Folklore, Ancient History, and Nationalism*. University of Nebraska Press, Lincoln and London.
- Suhm, P.F. 1770: *Om de nordiske Folks ældste Oprindelse*. Berling, København.
- Sweet, Rosemary 2004: *Antiquaries. The Discovery of the Past in Eighteenth-Century Britain*. Hambledon and London, London.